785.166.1к
Е 50

Қарасай Сайжанов
Мұқамбетқали Тналин
Шолпан Қорғанбекова
Алмат Сайжан

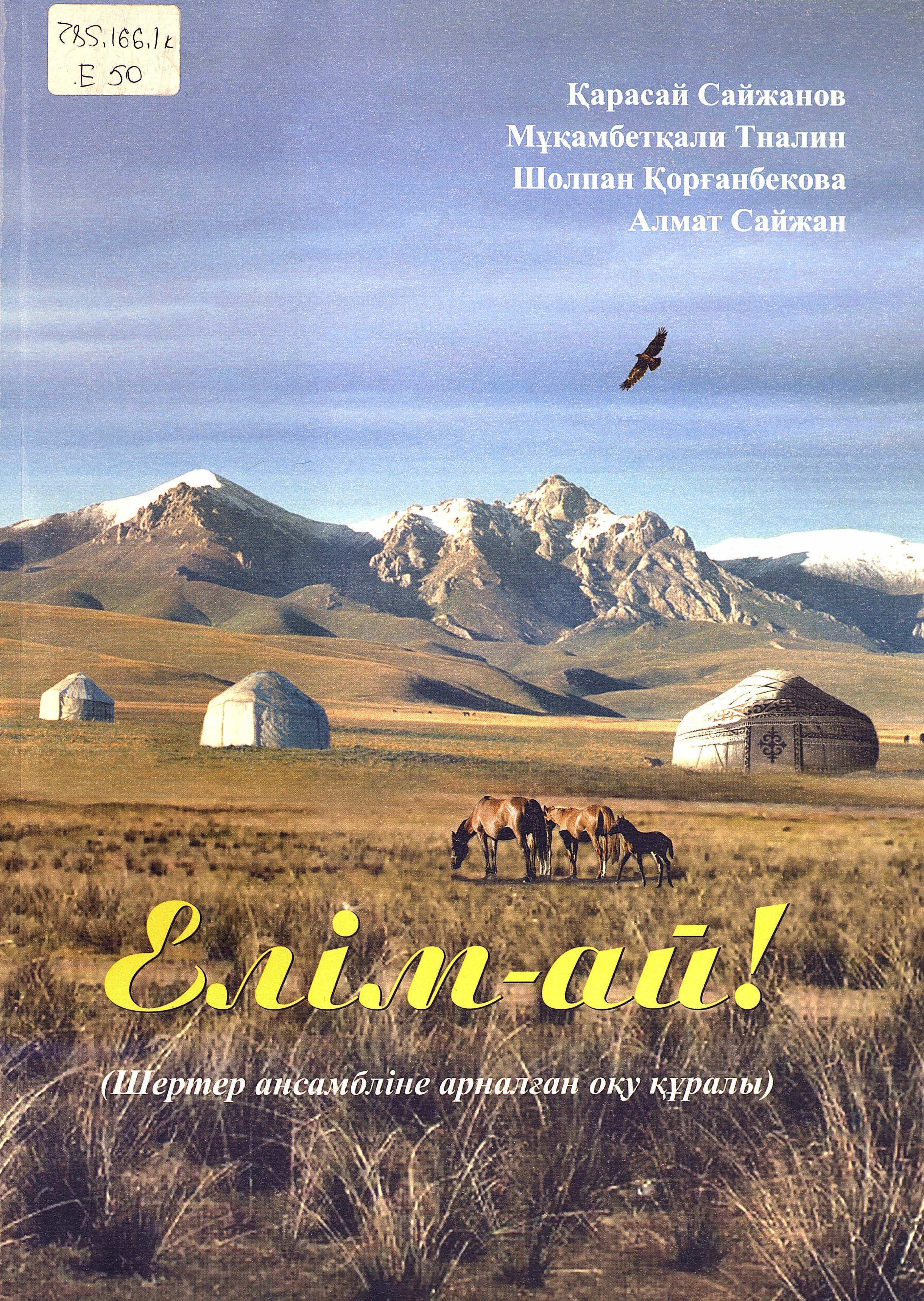

Елім-ай!

(Шертер ансамбліне арналған оқу құралы)

Елім – ай!

(Шертер ансамбліне арналған оқу құралы)

Ансамблге лайықтап түсіргендер –
Қарасай Сайжанов
Мұқамбетқали Тналин
Шолпан Қорғанбекова
Алмат Сайжан

Астана, 2012 жыл

УДК 784(07)
Е 50

ҚР Білім және ғылым министрлігі
ҚР Мәдениет министрлігі
Қазақ Ұлттық өнер университеті

Пікір жазғандар:

П.Шегебаев –
өнертану ғылымдарының кандидаты, профессор
А.Сүндетов –
Құрманғазы атындағы Мемлекеттік Ұлттық консерваториясының құрметті профессоры,
ҚР халық ағарту ісінің үздік қызметкері
Ж.Бегендіков –
Құрманғазы атындағы Мемлекеттік Ұлттық консерваториясының доценті,
ҚР – еңбек сіңірген әртисі, дирижер
Ш.Асқаров –
ҚР халық ағарту ісінің үздік қызметкері, ҚР-нің мәдениет қайраткері, дирижер

Жинақты баспаға ұсынған:

Қазақ Ұлттық Өнер Университетінің ғылыми кеңесі

Ноталарды компьютерде терген және редакциясын қараған –

Қарасай Сайжанов

Е 50 «**Елім-ай!**» - шертер ансамбліне арналған оқу құралы / ансамблге лайықтап түсіргендер: Қ.Сайжанов, М.Тналин, Ш.Қорғанбекова, А.Қ. Сайжан. - Астана: «Сарыарқа» баспасы, 2012. - 132 б.

ISBN 978-601-277-094-0

Бұл жинаққа тұңғыш рет Қазақтың халық әндері мен халық композиторларының әндері шертер ансамбліне лайықталып енгізіліп отыр. Бұл жинақ арнайы саз мектеп оқушылары мен жоғарғы музыкалық оқу орындары студенттері мен мұғалімдері үшін және де магистрантар мен докоранттарға, музыкалық коллежд оқушылары мен мұғалімдеріне арналған оқу құралы болып табылады.

УДК 784(07)

© Сайжанов Қ.,Тналин М.,
Сайжан А.Қ., Қорғанбекова Ш., 2012
© «Сарыарқа», 2012

ISBN 978-601-277-094-0

АЛҒЫ СӨЗ

1930 жылдары Қазақстандағы профессионалдық музыка өнерінің алғашқы қадамы Алматыда музыка техникумының ашылуынан басталғаны (1932 ж.) баршаға мәлім. Осы өнер ордасын ұйымдастырушы – еліміздегі саз өнерінің қай түріне болса да белсене ат салысып, олардың өсіп өркендеп қалыптасуына басшылық жасаған, кейін ҚР-халық артисі, профессор, академик болған жазушы-композитор Ахмет Қуанұлы Жұбанов еді.

Қазірде аты әлемге мәшһүр Қазақтың Құрманғазы атындағы академиялық халық аспаптары оркестрінің ұйымдасып, биікке көтерілген кезеңдері осы А.Қ.Жұбанов атымен байланысты екені белгілі. 1933 жылы Ахаң сол техникумның жанынан Қазақ музыкасын зерттейтін кабинет және аспаптар жасайтын шеберхана ашты. Кабинеттің ғылыми қызметкерлігіне Ленинградтан композитор Е.Брусиловский, белгілі күйшілер М.Бөкейханов, Л.Мұхитов, Қ.Медетовтер шақырылды.

Музыкалық жоғары білімді композиторлар халық музыкасының білгірлерімен бас қосып, көптеген ән-күйлерді нотаға түсірді. Бұл жазылған ән-күй ноталары кейін «Айман-Шолпан», «Қыз Жібек»,«Жалбыр», «Шұға», «Ер Тарғын» операларының жарық көруіне тікілей негіз болған халқымыздың інжу-маржандары еді. Ал, музыкалық аспаптар жасауға басқа ұлттың саз аспаптарын жасап кәнігі болған ағайынды Мануэл және Борис Романенколар шақырылды. Олар бұл жұмысқа зор ықласпен кірісті. Аспаптардың формалары өлшеулері, музыка мамандары арқылы бекітілді. Бір аптадан кейін алғашқы домбыра – Махамбет Бөкейханов және басқа мамандардың тексеруінен өтіп, қолдануға жарайтын болып шешілді. Домбыраның үні майда, даусы күшті әрі таза шықты. Техникум ұстаздары мен оқушыларынан А. Жұбанов құрған қазақ аспаптары ансамблі алғаш 11 домбырашыдан тұрса, ол ұзамай 17 адамға жетті. Сол себепті, Қазақстанда Қазақ аспаптарында бірлесіп орындау өнері, А.Жұбанов құрған домбырашылар ансамблінен басталған деуге толық негіз бар.

1934 жылы орыс оркестрін жоғарғы деңгейге көтерген В.Андреевтің үлгісімен А.Жұбанов домбыра бас, контрабас,тенор, прима сияқты домбыраның түрлерін жарыққа шығарды. Бұл аспаптарды да жасаған сол ағайынды Романенколар болды. Прима домбыраға балалайка мен мандолинаның сым ішектері тағылды. Алғашқыда прима домбыраға кварта бұрауындағы екі сым ішегі тағылса, 50-ші жылдары орыстың кіші домрасы секілді үш сым ішек тағылып, техникалық жағынан күрделі шығармаларды орындауға мүмкіндік молайды. Домбыра прима аспабын алғаш меңгеріп, оркестр құрамында ойнап әрі ұстаздық жасаған азаматтар: Дүйсенбек Толыбеков, Петр Кан, Николай Лапченков, Фуат Мансұров, Алдаберген Мырзабеков, Тұрлан Күзембаев т.б. болды. Осы салада көп жылдар талмай еңбек жасаған және еңбектеніп жүрген азамат-ұстаздар:

Мұхтар Нарымбеков, Таңатар Алшабеков, Өтепберген Хамзаұлы (1984 жылы Алматы «Өнер» баспасынан прима домбыраға арналған Қазақ композиторларының шығармалары жарық көрді, аспапқа лайықтап құрастырушы – Ө. Хамзаұлы болатын), Аманбек Сүндетов, Серік Елемесов, Нұрлан Хамзин, Нұрлан Әбдрахман, Ерсайын Басығараев, Болат Беймурзаев, Қаныбек Асылбекұлы, Зәмзәгүл Ізмұратова, және т.б. ұстаздардың еңбектерін айта кеткен жөн.

Шертер аспабы табылып, оның осы күнгі Қазақ халық аспаптары ұжымдарына енуі – көрнекті этнограф, фольклор зертеушісі Алматы консерваториясының профессоры Болат Шамғалиұлы Сарыбаевтың есімімен тікілей байланысты. Болат Сарыбаевтың айтуынша шертер өте көне аспап. Құрлысы қобызға көбірек ұқсайды. Мойыны имектеу, беті көн терімен қапталған. Бірақ бұл аспапты саусақпен шертіп ойнағандықтан – шертер аталған. Домбыраның дамуы «шертермен тығыз байланысты сияқты» – дейді Б.Сарыбаев. Көне домбыраның кейбір бөлшектері шертерге ұқсас келеді. Мысалы: Шығыс Қазақстан облысында кездесетін үш ішекті домбыралар осы ұқсастықтың көрінісі. Шертер аспабының кейбір түрлерін Петербург музейлеріндегі музыка аспаптары арасынан кездестіруге болады. Шертер аспабында алғаш ойнағандар: Өтепберген Хамзаұлы, Аманбек Сүндетов, Н.Хамзин, С.Елемесов, Н.Әбдрахман, Е.Басығараев, С.Әбдрахманов, З. Ізмұратова т.б.

Доцент Ерсайын Басығараевтың ұйымдастыруымен 1990 жылы Алматы Құрманғазы атындағы консерваториясының халық аспаптары кафедрасы жанынан арнайы шертер класын ашып, бүгінгі күнге дейін толыққанды жұмыс істеуде. Сондай-ақ, шертер кластары Алматы, Астана, Ақтау, Қарағанды, Көкшетау және т.б. қалалардағы музыкалық жоғарғы оқу орындары мен саз колледждерінде ашылып, жемісті еңбек етуде. Шертер аспабына лайықтап өңдеп Қазақ әндері мен күйлерін нотаға түсіріп, алғаш жинақ шығарған доцент Е.Басығараев пен З. Ізмұратова болатын.

Бұл жинақтың алғашқы бөліміне шертер ансамбліне арналған Қазақтың 50-әні енсе, екінші қосымша бөліміне батыс, орыс классиктері мен Қазақстан композиторларының аспаптық туындылары енген. Барлық шығармаларда да шертер аспабы өте ұтымды қолданылған. Жинақ авторлары шертер және басқа да халық аспаптарын жетік білуі арқылы дыбыс үндестігін дәл табуына байланысты, сәтті өңделген туындылар екінші бір қырынан танылып, бояулары да қоюланып, әсерлене түскен. Бұл жағдай әрине, авторлардың терең білімділігін жоғары шеберлікпен ұштастыра білгендігінің жемісі екендігін атап айтуымыз керек.

Қорыта келе айтарым: бұл жинақ арнайы саз мектеп оқушылары мен жоғарғы музыкалық оқу орындары студенттері мен мұғалімдері үшін және де магистранттар мен докоранттарға, музыкалық коллежд оқушылары мен мұғалімдеріне арналған оқу құралы болатынына сенімдімін.

Қарасай Сайжанов –
ҚазҰӨУ-нің доценті, күйші-ұстаз, дирижер,
ҚР- мәдениет қайраткері

1. Айнамкөз

Мұхит

2. Ақбақай

Сегіз сері

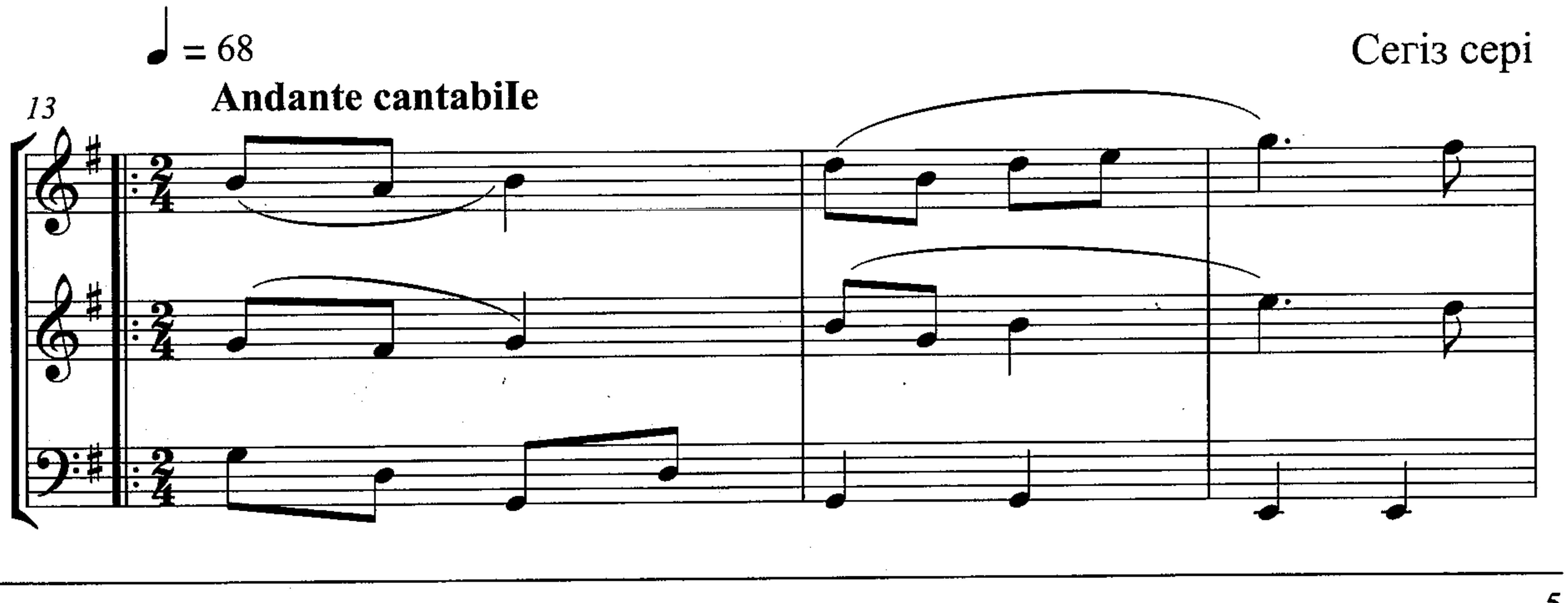

16
20
1.
25
2.
28

3. Қалқа

♩ = 130

Халық әні

4. Дедімай-ау

♩ = 175

Халық әні

37
43
48

5. Ақерке

♩= 100
Allegretto

Халық әні

6. Ақ кербез

Moderato

Халық әні

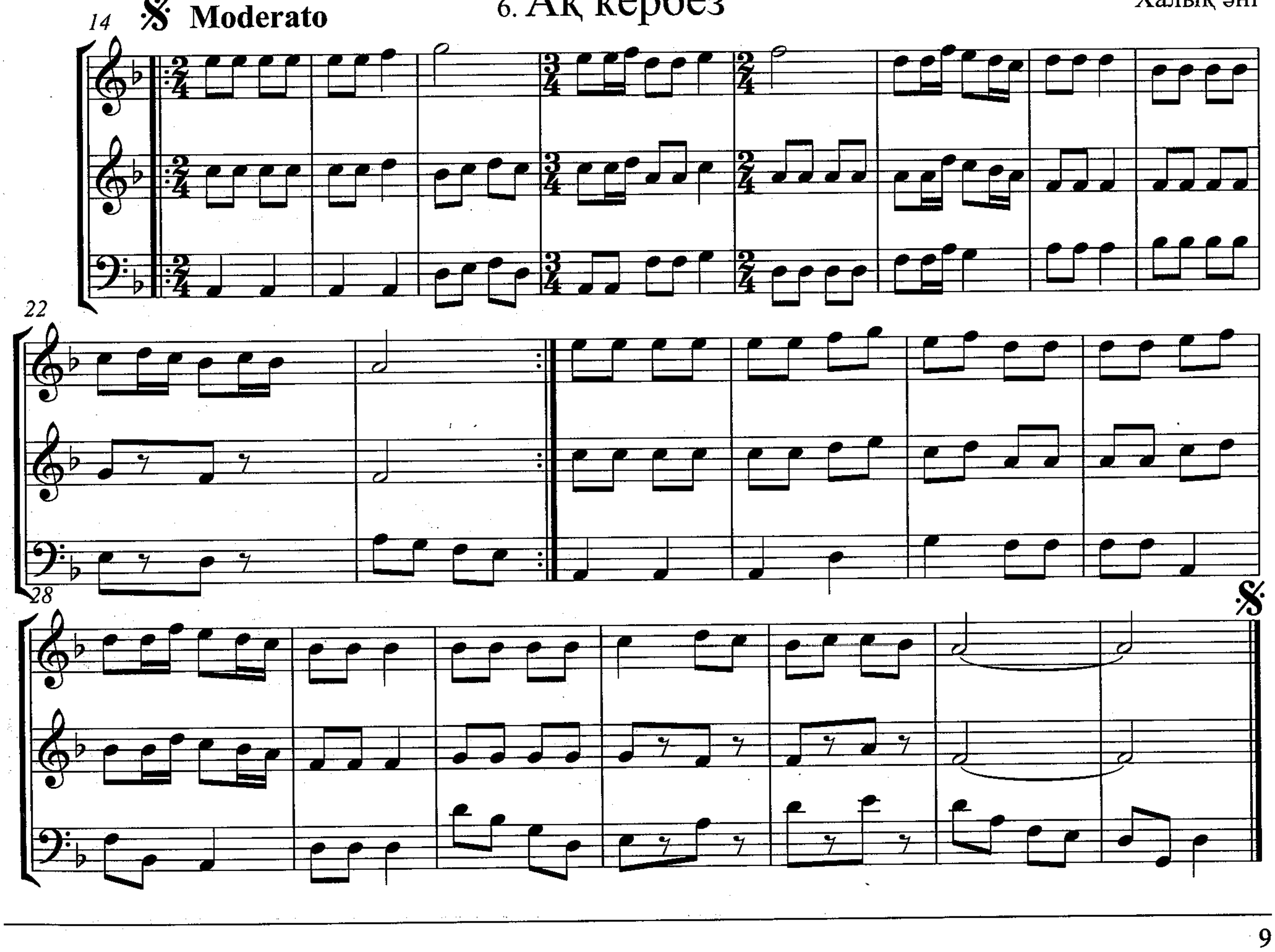

7. Шилі өзен

Халық əні

8. Балқурай

♩ = 100

Халық әні

9. Назқоңыр

♩ = 70

Асықпай

Сегіз сері

♩=88

Andantino

10. Бір бала

Халық әні

♩=88

11. Топ шеңгел

Халық әні

12. Гауһар тас

13. Қыздар-ай

♩=100

Халық әні

14. Акдариға

Moderato

Халық әні

15. Япурай

♩= 60
Асықпай,әндете

Халық әні

16. Елім-ай!

Қожаберген жырау

Adagio

17. Екі жирен-1

♩ = 74 **Асықпай**

Халық әні

18. Екі жирен-2

♩ = 70

Асықпай, шалқыта

Халық әні

♩ = 157

Allegro

19. Елік-ай

Халық әні

♩ = 157

Allegro

20. Еркем-ай

Халық әні

♩ =157

21. Үкілім-ай

Халық әні

Allegro

22. Лəйлім

Ақан сері

23. Балқадиша

♩ = 100

Allegretto

Ақан сері

24. Сәулем-ай

Allegretto

Халық әні

25. Қаракөзім

Халық әні

26. Ахау демей

Халық әні